

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE

***DESCHIDERA SPRE CELĂLALT CA PARADIGMĂ A COMUNICĂRII
DIALOGICE***

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. DR. CODOBAN AUREL

Student-doctorand:

OLTEAN (CĂS.) ZBÎNCA LOREDANA ANCA

2018

CUPRINS

INTRODUCERE	Error! Bookmark not defined.
Actualitatea temei investigate.	5
CAPITOLUL 1	Error! Bookmark not defined.
SPRE O FILOSOFIE A ALTERITĂȚII	Error! Bookmark not defined.
1.1. Delimitări conceptuale	Error! Bookmark not defined.
1.2. Articulări ale raportului identitate-alteritate	Error! Bookmark not defined.
1.2.1. Particularizări complexe	Error! Bookmark not defined.
1.2.2. Flash-uri identitare	Error! Bookmark not defined.
1.2.2.1. Parmenide și ceea-ce-există cu adevărat	Error! Bookmark not defined.
1.2.2.2. De la ceea-ce-este la ceea-ce-devine în viziunea lui Heraclit	Error! Bookmark not defined.
1.2.2.3. Manifestările ființei la Aristotel	Error! Bookmark not defined.
1.2.2.4. Eul care gândește și îndoiala carteziană.....	Error! Bookmark not defined.
1.2.2.5. Pe urmele lui Kierkegaard, Nietzsche și Sartre	Error! Bookmark not defined.
1.2.2.6. Paul Ricoeur și jocul identității	Error! Bookmark not defined.
1.2.2.7. Interferențe dintre identitate și alteritate la Solomon Marcus	Error! Bookmark not defined.
1.2.3. Fascinația alterității sau dreptul la diferență	Error! Bookmark not defined.
1.3. Configurări ale alterității în context postmodern Error! Bookmark not defined.	
În loc de concluzii	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL 2	Error! Bookmark not defined.
CONTURAREA UNEI ETICI FENOMENOLOGICE CENTRATĂ PE FIGURA CELUILALT ȘI A ALTERITĂȚII	Error! Bookmark not defined.
2.1. Emmanuel Levinas – o gândire radical altfel	Error! Bookmark not defined.
2.2. Alteritatea Celuilalt și problematica chipului ...	Error! Bookmark not defined.
2.3. Destrămarea totalității: alteritatea etică	Error! Bookmark not defined.
2.4. În spațiul filosofiei prime	Error! Bookmark not defined.
2.5. Dorință, Mângâiere, Rostire	Error! Bookmark not defined.
2.5.1. Dorința suscitată de prezența Celuilalt	Error! Bookmark not defined.
2.5.2. Cel ce atinge și cel care este atins	Error! Bookmark not defined.
2.5.3. Un dincolo al limbajului	Error! Bookmark not defined.

<i>În loc de concluzii</i>	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL 3	Error! Bookmark not defined.
DESCHISUL RELAȚIEI ȘI ÎNTÂLNIREA CU CELĂLALT Error!	Bookmark not defined.
3.1. Filosofia dialogică ca filosofie a întâlnirii la Martin Buber Error!	Bookmark not defined.
3.1.1. Natura dialogică a ființei umane	Error! Bookmark not defined.
3.1.2. Relația ca eveniment ontologic	Error! Bookmark not defined.
3.1.3. În sfera lui între	Error! Bookmark not defined.
3.1.4. Individ, persoană și idealități paradigmatică Error!	Bookmark not defined.
3.2 Emmanuel Lévinas sau relația asimetrică	Error! Bookmark not defined.
3.2.1 Situația în relație: față-către-față	Error! Bookmark not defined.
<i>În loc de concluzii</i>	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL 4	Error! Bookmark not defined.
PERSPECTIVE COMUNICAȚIONALE AUTENTICE Error!	Bookmark not defined.
4.1. Considerații terminologice asupra comunicării	Error! Bookmark not defined.
4.2. Modelizarea comunicării sau cum se transformă realitatea în reprezentare. Abordări rigide.	Error! Bookmark not defined.
4.2.1. Modelul teoriei informației al comunicării Error!	Bookmark not defined.
4.2.2. Modele lingvistice ale comunicării	Error! Bookmark not defined.
4.2.3. Modele psihologice ale comunicării	Error! Bookmark not defined.
4.2.3.1. Modelul Hullet.....	Error! Bookmark not defined.
4.2.4. Modele sociologice ale comunicării	Error! Bookmark not defined.
4.2.4.1. Modelul lui Wilbur Schramm	Error! Bookmark not defined.
4.2.4.2. Modelul lui George Gerbner.....	Error! Bookmark not defined.
4.3. Spre conturarea unei altfel de paradigme a comunicării Error!	Bookmark not defined.
4.3.1. Comunicarea construiește relația	Error! Bookmark not defined.
4.3.2. Derapaje comunicaționale	Error! Bookmark not defined.
4.3.3. Extazul comunicării și aparenta realitate .Error!	Bookmark not defined.
4.3.4. De la extazul comunicării la critica determinismului tehnologic ..Error!	Bookmark not defined.
<i>În loc de concluzii</i>	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL 5	Error! Bookmark not defined.
ÎN CĂUTAREA CELUI ALT PE TĂRÂM EDUCAȚIONAL Error!	Bookmark not defined.
5.1. Educația ca spațiu al întâlnirii	Error! Bookmark not defined.

5.1.1. Situatrea în relație, în reciprocitate.....	Error! Bookmark not defined.
5.1.2. Călătoria spre maturitate: o experiență de eliberare angajată	Error! Bookmark not defined.
5.1.3. De la starea de absență la cea de prezență într-o pedagogie a comunicării	Error! Bookmark not defined.
5.1.4. Întâlnirea paideică sau despre promisiunea revederii.....	Error! Bookmark not defined.
5.1.5. Drumul împreună sub privirile celorlalți ..	Error! Bookmark not defined.
5.2. Educația sub lupa postmodernității.....	Error! Bookmark not defined.
5.2.1. De ce este important postmodernismul pentru educație?	Error! Bookmark not defined.
5.3. Educația în și pentru dialog	Error! Bookmark not defined.
5.3.1. Autenticitatea dialogului și relația pedagogică	Error! Bookmark not defined.
5.4. Educația discipolatului sau despre cum poți devenii maestru	Error! Bookmark not defined.
5.4.1. Actul predării ca act inițiativ.....	Error! Bookmark not defined.
5.4.2. Maestrul un călător spre ființă	Error! Bookmark not defined.
5.4.3. Fenomenologia relației maestru – discipol	Error! Bookmark not defined.
5.4.4. Gânduri pentru un posibil maestru	Error! Bookmark not defined.
În loc de concluzii	Error! Bookmark not defined.
CONCLUZII SAU CUM PUTEM FACE LA FINAL CÂTEVA PRECIZĂRI UTILE	Error! Bookmark not defined.
MIC GLOSAR DE TERMENI.....	Error! Bookmark not defined.
BIBLIOGRAFIE.....	5
<i>Referințe bibliografice teoretice .....</i>	21
<i>Referințe bibliografice metodice și pedagogice .....</i>	26
<i>Dicționare, enciclopedii.....</i>	27
<i>e-Bibliografie .....</i>	27
ANEXE	Error! Bookmark not defined.

CUVINTE CHEIE

Alteritate, Celălalt, comunicare, diferență, discipol, educație, identitate, maestru, paradigmă, relație

INTRODUCERE

Actualitatea temei investigate. Filosofia secolului XX a adus noi perspective asupra ființei umane care își caută sensul existenței și își realizează identitatea prin dialogul cu celălalt, prin viziunea sa relațională asupra ființei și a lumii. Studiile asupra acestei problematice sunt necesare în contextul postmodernismului global care valorizează diferența, multiplicitatea într-o nouă societate a informației și a comunicării.

Tema cercetării doctorale pornește de la premisa conform căreia căutarea propriei identități ia, de cele mai multe ori, forma unui dialog cu propria alteritate. De ce preocuparea pentru alteritate, pentru comunicare dialogică? Pentru că aproapele reprezintă pentru fiecare dintre noi o enigmă, prin faptul că rămâne mereu Celălalt, cel diferit și transcendent, dar care ne și solicită și apostrofează în vederea asumării responsabilității. Alain Finkielkraut afirma că „la temelia Conștiinței de sine nu se află reflecția, ci raportul cu Celălalt. Realitatea umană e socială înainte de a fi rezonabilă”.

Dacă filosofia modernă, care a tematizat cunoașterea, afirma că realul se reduce la ceea ce este cunoscut, filosofia postmodernă, care tematizează comunicarea, reduce realul la ceea ce este manifestat, înțeles, comunicat, cu alte cuvinte, la limbaj. Și atunci ne întrebăm: Cum putem să înțelegem ființa umană fără a ne raporta mai întâi la dimensiunea ei comunicativă?

Cum modifică multiplele modele comunicaționale ființa noastră raportată la cotidianitate, raportarea la sine și relația cu Celălalt?

Scopul filosofiei este o sinteză unitară a întrebărilor și a răspunsurilor. Astfel că pe parcursul acestui demers am încercat să răspundem la câteva întrebări fundamentale: Cum îl percepem pe Celălalt? Doar ca pe un Alter Ego? Sau este ceea ce eu nu sunt? Dacă Celălalt este cel care mă privește, această privire mă face responsabil? Dacă eu l-aș considera pe Celălalt ca pe un Alter Ego atunci eu mă privesc în el pentru ca el să se vadă în mine? Dar eu însumi cine sunt?

Scopul și obiectivele investigației. Pornind de la actualitatea temei și de la nivelul ei de cercetare, în prezenta lucrare, ne-am propus examinarea conceptelor de alteritate, relație și dialog așa cum se profilează ele într-o societate mondializată, cucerită de comunicare. În această situație deschiderea spre Celălalt se conturează ca paradigmă a comunicării dialogice cu celălalt înțeles ca eu, destinul existenței omenești jucându-se tocmai în interiorul acestui raport.

În vederea realizării acestui demers, am urmărit câteva **obiective**:

- Teoretizarea conceptelor de alteritate și identitate și delimitarea acestora pentru evitarea neclarităților și a ambiguităților semantice;
- Parcurgerea unui traseu special, de la definirea noțiunii de *alteritate*, până la precizarea ariei de manifestare a acesteia;
- Examinarea textelor filosofice fundamentale pentru studiul comunicării, dialogului, relației și alterității;
- Familiarizarea cu conceptul și modelele teoretice ale comunicării;
- Determinarea interpretărilor oferite acestor concepte în diferite abordări filosofice;
- Formularea unei etici relaționale, bazate pe dialogul cu alteritatea;
- Experimentarea alterității, în vederea medierii întâlnirii cu "celălalt" în registrul educațional.

Gradul de cercetare a temei. Multe dintre operele filosofilor reprezentativi pentru studiul relației, comunicării dialogice și al alterității în gândirea modernității târzii nu au fost traduse în română, și doar puține studii le au fost consacrate și semnate de cercetători din România; altfel spus nu există o lucrare care să examineze anume legătura/interdependența dintre relație și alteritate și în spațiul educațional, referințele la aceste două concepte apărând

doar în trecut în literatura filosofică și pedagogică. Fără a avea pretenția că am disecat și epuizat întru totul acest subiect, avem convingerea că va servi ca punct de plecare pentru alte cercetări și mai aprofundate în acest domeniu vast.

Suportul metodologic și teoretico-științific. Metodele de bază pe care le-am utilizat la realizarea prezentei lucrări sunt analiza textuală și analiza discursului, aplicată asupra textelor filosofilor studiați; reconstrucția și evaluarea argumentării, precum și alte metode aparținând domeniului lecturii critice; metodele filosofice și general-științifice precum analiza, sinteza, deducția, inducția, analogia etc. Lucrarea pornește de la presupuzițiile teoretice de bază ale filosofiei comunicării, relației și filosofiei alterității. Studiile lucrărilor de filosofie și pedagogie asupra cărora ne-am oprit sunt majoritatea dintre ele punctuale, însă sunt și lecturi ce însumează o deschidere mai amplă, ce presupun o privire sintetică asupra unor autori precum Martin Buber, Emmanuel Lévinas, Jean Baudrillard, Ștefan Augustin Doinaș, Aurel Codoban, Sandu Frunză, Constantin Cucoș, George Steiner, Paulo Freire, Lucien Sfez. Succesivitate și dialog, dar mai ales dialog, lectura acestei lucrări s-a vrut a fi o întâlnire în spațiul destinat alterității cu trecutul, cu Celălalt, cu Același și Altul, cu opere, autori și cărți, cu actualitatea, toate însumate într-un sistem nesistematic de lecturi cronologice. Cadrul teoretic al proiectului descrie traseul unor concepte precum și implicațiile pe care acestea le au începând din antichitate și continuând până în postmodernitate. Fragmente ale unui discurs despre alteritate, comunicare, dialog și relație, așadar în care subzistă în mod intenționat mirări și confruntări.

Caracterul inovator, valoarea teoretică și aplicativitatea practică a lucrării.

Lucrarea utilizează abordări bazate pe analiza alterității, relației și a comunicării nu doar în spațiul destinat cercetării filosofice, ci și în cel destinat educației. Prin aceasta lucrarea de față are o miză dublă: prima – teoretică, impusă de necesitatea de a delimita și explica noțiunile de *relație* și *alteritate* și de a stabili ariile de manifestare ale acestora în spațiul destinat comunicării; a doua miză – practică – prin care am dorit să surprindem mecanismul propriu-zis de funcționare al alterității în registrul educațional. În același timp, descrierea structurii relației dialogice cu alteritatea constituie o promovare a unor valori fundamentale pentru o interacțiune bună, precum toleranța, deschiderea, susținerea reciprocă, înțelegerea etc.

PREZENTARE SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT

Ținând cont de sarcinile de investigare, lucrarea a fost structurată în felul următor: introducerea, cinci capitole, concluziile, mic glosar de termeni, bibliografia generală și anexele.

Introducerea reflectă actualitatea și importanța problemei abordate, a obiectului de cercetare, determină scopul și obiectivele principale ale tezei, problema științifică importantă soluționată în domeniu, suportul metodologic și teoretico-științific al tezei, semnificația teoretică, caracterul inovator și valoarea aplicativă a lucrării.

Cercetarea fiind axată pe o problematică complexă am considerat necesară formularea unei filosofii a alterității. Astfel, în **Capitolul I – Spre o filosofie a alterității** – am făcut **delimitările conceptuale** (primul subcapitol), am precizat specificul termenilor cu care se va opera pe parcursul lucrării. Încercând să surprindem unele înfățișări ale alterității în raportul ei cu identitatea am apelat la **Articulări ale raportului identitate – alteritate** (al doilea subcapitol), unde cu ajutorul filtrului istoriei am adus în prezent tematizări esențiale ale celor două concepte. Am considerat importantă analizarea problemei identității, deoarece filosofia operează cu concepte de identitate definite pe o scară foarte mare și astfel devine necesară căutarea punctelor de conexiune pe plan teoretic. Conceptul identității a fost analizat în cadrul acestei teze ca fiind un concept mereu supus discuției și de aceea nici nu am încercat să-l tănuim într-o singură definiție, ci am făcut o analiză a lui examinând mai mult semnificațiile pe care acesta le-a luat începând încă de la presocratici și continuând până în postmodernitate. Neexistând o definiție a identității care să fie universal acceptată, ci depinzând de context, ea a fost înțeleasă fie ca acel lucru identic doar cu sine însuși (Parmenide), fie ca ceva ce se construiește și reconstruiește mereu (Heraclit), ca substanță cugetătoare (René Descartes) sau ca proiect existențial (Friedrich Nietzsche), ca un construct în devenire (Jean Paul Sartre) sau pur și simplu ca devenire, mister, alteritate (Paul Ricoeur).

În demersul nostru am constatat că nu putem vorbi despre alteritate, despre relația noastră cu celălalt fără a ne raporta mai întâi la identitate, la propria noastră continuitate în spațiu și timp. De asemenea, am considerat necesar să accentuăm ideea că cele două noțiuni nu sunt tot timpul într-un raport antitetic, desemnând, în unele cazuri, un sincronism al contrariilor, și identitate și alteritate. În plus, am avut în vedere faptul că receptarea alterității poate fi resimțită uneori ca alienantă, deconcertantă, de către subiect, confirmând teza freudistă despre scindarea eului, iar alteori poate să excludă orice conflict, dovedindu-se a fi binevenită, salvatoare.

Alteritatea instituită ca și categorie filosofică asigură trecerea de la Unu la Multiplu și nu poate exista în afara relației ei cu identitatea, pe care nu o anulează ca atare, ci o presupune și o întărește. Fiind o structură fundamentală, indispensabilă câmpului nostru perceptiv, alteritatea, și deci comunicarea cu Celălalt ține de o necesitate vitală, de o cunoaștere reciprocă

mai profundă. Fascinați de alteritate punem în discuție problema receptării acesteia, făcând apel la teoriile devenite puncte de referință, facilitând într-un fel rezumarea ariilor de manifestare ale alterității. Jean Baudrillard și Marc Guillaume ne propun **Configurări ale alterității în context postmodern** (subcapitolul al treilea), în care recunosc carența de celălalt de care suferă omul contemporan: ”Prin neputința de a trăi alteritatea ca destin, să-l producem pe altul ca diferență”¹. Altul se opune celuilalt, chiar dacă există predispoziția de asimilare, de reducere a diversității. Într-o lume obiectivată alteritatea devine o adevărată raritate. Doar mutând accentul de pe distanță pe proximitate, Altul devine Celălalt, raportarea propriu-zisă la Celălalt fiind mai degrabă un proces șovăielnic de raportare la sine, de revizuire a propriei naturii identitare. Încercarea de a rezona împreună cu Celălalt, de a-l primi în propriul tău univers și de a nesocoti distanța nu este un lucru tocmai ușor, întrucât ambii parteneri trebuie să fie dispuși să renunțe la o parte din Sine pentru a primi o parte din Celălalt. Și asta pentru că în orice proces de cunoaștere, schimbul este esențial, fie că vorbim de idei, simboluri sau valori.

Capitolul II - Conturarea unei etici fenomenologice centrată pe figura celuilalt și a alterității nu poate ocoli opera lui Emmanuel Lévinas, de numele căruia se leagă cea mai virulentă meditație morală, o replică dată lucrării lui Martin Buber, ”*Eu și Tu*”. Și vorbim aici de o meditație conceptuală, indiscutabil mai profundă și mai provocatoare. Lévinas caută ceva mai radical, o asimetrie originară care să-i permită să ridice etica la rang de filosofie primă. Instruit el însuși, la școala fenomenologiei, filosoful francez caută o relație cu Celălalt ca Altul, care se exprimă în fața, în privirea lui autoritară, imperativă. În acest sens fenomenologia lui Lévinas este exponențială, restabilind dimensiunea umanului și abordând dintr-o nouă perspectivă fundamentul eticii. Plasându-l pe Celălalt înainte de orice altceva, apariția acestuia este suficientă pentru a institui etica și responsabilitatea. Între mine și Celălalt se așterne de fapt întregul univers moral, susține Lévinas. În acest spațiu își are locul etica și întreaga hrană de care aceasta are nevoie pentru a rămâne însuflețită: provocarea tăcută a Celuilalt și propria mea responsabilitate lipsită de orice îngrădire.

Alteritatea Celuilalt și problematica chipului (subcapitolul al doilea) urmărește o posibilă tipologie a Chipului/Fetei așa cum apare în filosofia levinasiană. În cadrul acesteia, Chipul celuilalt, Chipul semenului, impune o responsabilitate, care anulează orice putere totalizantă, celălalt fiind *ființare prin excelență*. Chipul este modul esențial de exprimare, de

---

¹ Jean Baudrillard, Marc Guillaume: *Figuri ale alterității*, trad. Ciprian Mihali, Editura Paralela 45, Pitești-București, 2002, p. 67

apariție a Celuilalt, este apariție a alterității. Aproapele este cel care mă privește, este ceea ce eu nu sunt.

Subcapitolul al treilea **Destrămarea totalității: alteritatea etică** dezvăluie proiectul levinasian de răsturnare a raportului de subordonare dintre ontologie (forma supremă a filosofiei, filosofie primă) și etică, etica fiind cea care prin demersul său axat nu pe Ființă, pe Identitate, ci pe ceea ce este exterior Ființei, pe figura Diferenței, a Alterității, a Celuilalt, a relației cu aproapele, capătă statut de filosofie primă. Această idee este continuată în subcapitolul următor - **În spațiul filosofiei prime**, unde meritul eticii lui Levinas este acela de a face ascultată și auzită o altă voce decât cea a Ființei, vocea "Binelui dincolo de Ființă", care deschide filosofia spre componenta sa alter-nativă, reamintindu-ne permanent importanța raportului de alteritate cu Chipul Celuilalt. Eu sunt pentru celălalt (être-pour-l'autre) indiferent dacă Celălalt este pentru mine sau nu, doar eu având dreptul să susțin această responsabilitate față de Celălalt, doar eu putând să o practic în numele meu. Ea mă apelează și mă formează, însă nimeni în afară de mine nu poate fi împuternicit cu ea. Astfel se conturează ceea ce etica este pentru Lévinas, filosofia primă: relația cu Celălalt invadează vechiul loc al metafizicii.

Punând accent pe autenticitatea relației cu Celălalt, Lévinas apelează la concepte ca **Dorință, Mângâiere, Rostire** pe care le tratează cu o deosebită originalitate. Un prilej de evadare din lumea sinelui este dorința, pe care Lévinas o definește ca năzuință convertită în necesitate, ce vrea ceea ce nu poate deține. Ea este acea deplasare spre altceva decât sine, având ca obiect celălalt om. La fel ca și dorința, mângâierea este o formă de manifestare a sensibilității, care constituie contactul cu alteritatea. O formă de atingere care nu poate fi redusă la o simplă palpăre, mângâierea semnifică relația care leagă Eu-l de Altul.

Discursul față de Celălalt, apropierea de semenul meu este la Lévinas, Rostirea. A expune înseamnă a exista semnificând. Ca o existență a exteriorității. Pentru a ajunge să-l cunosc pe Celălalt, pentru a putea înțelege gândirea acestuia trebuie să apelez la limbaj, acesta având rol de responsabilitate. Comunicarea cu celălalt, ca exprimare a întâlnirii este posibilă doar prin sacrificiul reprezentat de apropierea de cel față de care ești absolut responsabil. Astfel că alt mod de manifestare a alterității este cuvântul. A vorbi înseamnă a se prezenta semnificând. Pentru a-l cunoaște pe Altul, avem nevoie de o relație cu celălalt, de o relație de limbaj. Comunicarea către celălalt înseamnă deschidere, implică responsabilitate și aceasta este posibilă doar prin sacrificiul reprezentat de apropierea de cel față de care ești absolut responsabil. Întrevederea dintre oameni instituie de fapt limbajul. Doar prin vorbire, prin acele semne verbale putem înțelege ceea ce gândește Celălalt.

Abordând problema alterității nu puteam să nu o abordăm și pe cea a relației cu aproapele, care reprezintă pentru fiecare dintre noi un mister, prin faptul că rămâne mereu Celălalt, cel diferit și transcendent, dar și cel care ni se adresează și ne interoghează, în vederea asumării responsabilității. Așa încât în **Capitolul III - Deschisul relației și întâlnirea cu Celălalt** am ales să punem în lumină sistemul de gândire a doi mari gânditori, reprezentativi în teoretizările filosofice ale alterității, Martin Buber și Emmanuel Lévinas, care propun o deschidere spre Celălalt, ce se conturează ca paradigmă a comunicării dialogice. Subcapitolul **Filosofia dialogică ca filosofie a întâlnirii la Martin Buber** vizează contribuția gânditorului la înjghebarea unei filosofii sistematice a dialogului - prin substanța teoretică a operei sale, prin problematica adusă în orizontul meditației exaltante, ca și prin reacțiile pe care le-a suscitât, prin deplasările și dezvoltările astfel ocazionate. În celebra sa lucrare "Eu și Tu" Buber face o distincție admirabilă între două genuri de manifestare pe care omul le poate avea față de alteritate, între două tipuri de cuvinte fundamentale perechi prin care el se adresează celui alt: Eu-Tu și Eu-Acela. În funcție de tipul de atitudine pe care o adoptă, de cuvântul fundamental rostit, omul are o lume dublă: lumea lui Tu și lumea lui Acela.

Natura dialogică a ființei umane este una socială, existența ei depinzând de comunicarea cu Celălalt. Potrivit lui Martin Buber, un element esențial de construcție a comunității este conceptul de dialog. Chiar dacă oamenii se gândesc adesea la dialog ca la un script sau la un schimb de cuvinte, Buber a prezentat dialogul ca fiind mult mai mult decât schimbul de mesaje și discuții care au loc în interacțiunea umană. Comunicarea omului cu aproapele său este o manifestare esențială a ființei lui, este immanentă omului ca om. Natura umană este una duală (Eu-Tu, Eu-Acela) care îi oferă posibilitatea să intre în relație dialogică cu alți subiecți, cu natura și cu Dumnezeu. Și pentru că nu există un eu în sine, Eu nu mă pot cunoaște pe mine decât prin ochii altuia, privindu-mă și apreciindu-mă din afară, din punctul de vedere al altuia. Filosofia sa teologică este în inspirația ei fundamentală o filosofie a întâlnirii centrată pe cuplul Eu-Tu, iar relația este un eveniment ontologic întrucât spațiul ei este locul de manifestare a spiritului, dimensiunea superioară a existenței umane.

Originalitatea lui Buber provine din faptul că termenii Eu și Tu sunt absolut egali ca importanță și că întâlnirea lor are loc într-o dimensiune concretă – **În sfera lui între**. Spiritul se regăsește într-o zonă intermediară, este ceva ce nu aparține niciunui interlocutor. Sfera relațiilor interumane este caracterizată de acest concept *între* care constituie condiția existenței umane, fiind un spațiu aparte în care pot intra doar indivizii aflați în relații dialogice.

Mergând până la un punct împreună, gândirea lui Emmanuel Lévinas se distanțează de cea a lui Martin Buber, astfel că în subcapitolul **Emmanuel Levinas sau relația asimetrică**, întâlnim o filosofie a alterității diferită de cea a filosofului german, axată pe ”relația cu Celălalt ca Celălalt” – o relație în care ești conștient de alteritatea Celuilalt și încerci să nu-ți impui propriile criterii și atitudini, să nu-l transformi pe Celălalt în parte a universului propriu, a totalității cunoștințelor tale anterioare. Levinas ne oferă, de fapt, o altă înțelegere a întâlnirii originale, o altfel de abordare, în care întorcându-ne la începuturi, la sursele noastre relaționale aflăm de fapt secretul etic care se regăsește în fiecare dintre noi. Aflăm cine suntem cu adevărat și anume, ființe responsabile, înainte de toate. Este o responsabilitate care caracterizează începuturile, care precede orice căutare imparțială a adevărului. Este relația originală în care Celălalt ni se dezvăluie ca o posibilitate de performanță etică, neputând fi transformat într-un obiect al sinelui. Relația dintre Celălalt și mine nu este simetrică, eu și celălalt nu ne aflăm pe același plan. Primatul Celuilalt este astfel realizat încât Lévinas vorbește despre ”obsesie” sau ”insomnie”, despre exigența ajutorului și a compasiunii. Eu sunt responsabil de celălalt, fără a-i cere celuilalt același lucru, astfel că relația instituită este una asimetrică. **Situarea în relație: față-către-față** vizată de Lévinas este întâlnire care se petrece în infinit. Orice întâlnire presupune proximitate și eul se simte chemat să răspundă. Ca atare, a sta *față-către-față* înseamnă a fi interpelat și a răspunde în numele unei responsabilități clădite în fiecare dintre noi de transcendență. Fără existența Celuilalt relația mea cu Dumnezeu este practic inexistentă, pentru că nu există nicio cunoaștere a lui Dumnezeu în afara relației sociale.

Putem constata că atât Buber cât și Lévinas ne cer să găsim un rol moral în noi înșine prin care să recunoaștem necesitatea relației cu Celălalt și faptul că suntem întotdeauna responsabili față de acesta. Diferența dintre cei doi filosofi constă în felul cum fiecare dintre ei tematizează relația dialogală. Levinas privilegiază o relație interpersonală pe care o numește *față-către-față*, Buber o întâlnire pe care o numește Eu-Tu. În timp ce la Buber relația este una formală și reciprocă din punct de vedere etic, la Levinas relația socială, este asimetrică, cerând responsabilitate și preocupare pentru suferința și bunăstarea celuilalt. Problema ridicată aici este nivelul profunzimii relației noastre sociale. Ce este mai important faptul că dăruim și primim sau faptul că suntem chemați la responsabilitate? Ce contează faptul că suntem ființe capabile de generozitate necondiționată sau faptul că suntem ființe chemate să fim responsabile față de alții? Indiferent de opțiunile alese, Levinas ne convinge că înainte de a fi orice altceva faptele noastre sociale sunt etice.

Capitolul IV – Perspective comunicaționale autentice l-am dedicat acelor aspecte care vizează faptul de a fi cu ceilalți în sistemul mai larg al comunicării și al existenței umane, plecând de la câteva modele care construiesc comunicarea și continuând cu schimbarea de paradigmă ce presupune transformarea comunicării într-un proces de relaționare. Pentru a avea o viziune de ansamblu asupra acestui fenomen complex am considerat că aducerea împreună a unor diverse puncte de vedere ne vor ajuta să înțelegem mai bine comunicarea dialogică, dar și să fim atenți și serioși în preocuparea noastră vizînd educarea comunicațională, rămasă la noi în stadiul de proiect. Am reușit să facem o introducere la un studiu empiric al comunicării dialogice, care și-a dorit să surprindă și caracteristicile comunicării în societatea contemporană, supusă impactului unor mijloace de comunicare tot mai complexe. Abundența surselor ca și varietatea opiniilor privind abordarea cât mai corectă a procesului comunicării, ne-a obligat la o selecție credem noi convingătoare și suficientă pentru scopul pe care ni l-am propus și anume acela de a da la o parte masca care încă acoperă marile probleme ale comunicării umane.

Acest capitol debutează cu **Considerații terminologice asupra comunicării** (primul subcapitol) și abordează diversitatea teoriilor privind fenomenul complex al comunicării. Fiind vorba de un termen atât de sensibil și mereu supus schimbării am arătat că nicio definiție a comunicării nu poate fi redată riguros, în ciuda inventarelor definițiilor realizate de teoreticieni, în ciuda delimitărilor categoriilor de definiții ale comunicării și în ciuda eforturilor de descriere a demersului de definire.

O orientare în acest desiş al comunicării am încercat să realizăm prin **Modelizarea comunicării sau cum se transformă realitatea în reprezentare. Abordări rigide**. În acest subcapitol cu ajutorul modelelor regăsite în teoriile informației, lingvisticii, psihologiei și sociologiei, oferite de Ioan Drăgan, ne-am permis să propunem o modalitate de a descrie realitatea și nu realitatea însăși, întrucât mai multe modele pot să țină cont de același ansamblu de fenomene. Aceste modele organizate sub forma unor scheme au avut de fapt rolul de a ne ajuta în stabilirea obiectivelor comunicării, în selectarea actorilor comunicaționali, emițătorul și receptorul, în evidențierea acelor situații în care comunicarea poate să funcționeze. Rămînd valabile atîta timp cît nu sunt dezmințite de experiență, aceste modele admit să se interpreteze un ansamblu de fenomene prin intermediul unei structuri ce pune în evidență principalele elemente și relațiile care există între aceste elemente.

Chiar dacă fiecărei abordări în parte i se pot aduce critici, toate converg **spre conturarea unei altfel de paradigme a comunicării**. Cert este că o problematică presupunînd un grad de complexitate atît de ridicat nu poate fi abordată sistematic, rămînînd deschisă perspectiva

abordării dinamice a unui câmp disciplinar dinamic. Făcând apel la primul principiu al Școlii de la Palo Alto, „Nu se poate să nu comunici” se face trecerea de la o cultură a cunoașterii, de la un ideal axiomatic al cunoașterii, la o cultură a comunicării, având ca finalitate transformarea comunicării într-un proces de relaționare. Așadar, **comunicarea construiește relația**. Ea nu se referă doar la conținut, la informații, ci și la modul cum le putem transmite și interpreta, la relația propriu-zisă. Comunicarea ca și proces tranzacțional creează comuniunea, adică presupune mai degrabă o țesătură de relații decât o cantitate de informații.

În demersul nostru am orientat abordarea comunicării spre concret, căutând de data aceasta acele modele ale realității care să ne ajute în înțelegerea evenimentelor și a schimbărilor care au loc, precum și în raportarea noastră la celălalt, într-o perioadă în care tehnologia și informația primează. Odată cu teoria intersubiectivității se accentuează procesul de relaționare, care devine și mai evident imediat ce apar rețelele de socializare pe platforma World Wide Web-ului. Realitatea virtuală permite astfel realizarea comunicării ca relație tocmai datorită imaginilor care au deja o încărcătură emoțională. Noile tehnologii de comunicare duc la aparenta micșorare a distanței, aproape de nesuportat, dintre indivizi, lumea devenind un spațiu public zgomotos, un spațiu al relaționărilor accidentale.

În cazul Internetului asistăm, potrivit filosofului Aurel Codoban, la apariția unei comunicări pure, întrucât nu mai există acea relație față-către-față, acea prezență fizică imediată, acea seducție a privirii. Rețelele de socializare, facebook-ul în general, sunt cele care desființează structurile de putere, acestea nelipsind de fapt din niciun tip de comunicare. Situați într-o realitate virtuală, alteritatea se estompează și nu mai există diferențe corporale, de stil, de vârstă, de atitudine, nu se mai crează ierarhii.

O analiză originală a societății postmoderne cu privire la impactul pe care noilor tehnologii informaționale îl au asupra relației cu celălalt ne-o oferă și reputatul gânditorul francez Jean Baudrillard. În contextul a ceea ce Baudrillard numește **extazul comunicării și aparenta realitate**, lumea noastră devine pur și simplu o simulare, o hiper-realitate în care omul nu mai cunoaște adevărata realitate, tocmai pentru că este tentat să trăiască într-un univers himeric al iluziilor și mistificărilor. Ne situăm practic într-o iluzie a realismului, pe care noi l-am creat, în care imaginileucid realul, iar copiile sunt mai credibile decât originalul. Această lume a simulacrelor este de fapt una a iluziilor și fantasmelor, o lume a unui Disneyland credibil, în care realul ajunge să fie înlocuit de hiperreal. În acest univers fictiv identitatea subiectului se volatilizează, se fragmentează și se pierde, devenind un fel de clonă care nu mai face obiectul unui destin. Trăind în acest univers presupus ca fiind suprasaturat de mesaje media, observăm

că acestea odată transmise și receptate, încheie prin a deveni zgomote fără sens. Media izolează individul, transformându-l într-un ostatic a rețelei, dizolvându-i practic identitatea. Jean Baudrillard vorbește chiar de un model media tip ”gaură neagră” de semne și informații care absorb toate conținuturile într-un zgomot cibernetic ce nu mai comunică mesaje cu înțelese. Așadar, filosoful ne dezvăluie o adevărată aversiune față de tehnologie, dar și un fel de nostalgie după comunicarea interpersonală pe care o preferă schematizatei comunicării prin media.

Trecând de la **Extazul comunicării la critica determinismului tehnologic** teoreticianul francez Lucian Sfez a diagnosticat societatea suprasaturată de media și informație cu boala unei lumi în care se comunică din ce în ce mai mult, dar se înțelege din ce în ce mai puțin. Altfel spus, în această societate tautistă deși oamenii dispun de mai multe mijloace de comunicare și chiar par să comunice mult mai mult, totuși calitatea relațiilor a scăzut, iar importanța dialogului s-a redus. Acest boom tehnologic în comunicații ne dă iluzia că suntem mai liberi ca oricând să comunicăm, în schimb nu face decât să ne izoleze în comunicare, iar mediile devin limitate și limitante. Potrivit lui Sfez, chiar dacă comunicarea este omniprezentă, ea sfârșește din exces de comunicare. Vizualul și auditivul nu mai alternează cum se întâmpla în comunicarea tradițională, ci se identifică cu ceea ce numim informație golită de conținut, cu o ignorare a mesajului, ca într-un Babel în care toți vorbesc, dar nimeni nu-i înțelege. Și pentru că nu-i înțelegem tindem să-i ignorăm sau să ne prefacem că-i ascultăm, fără însă a-i auzi, să-i privim fără însă a-i vedea. Ceea ce rămâne este doar un mesaj lipsit de conținut, într-un sistem de comunicare ce tinde să fie autonom, o realitate repetitivă în preajma unui subiect autist.

Cucerită așadar de comunicare, societatea contemporană satisface relația cu alteritatea, în care se pune accent pe dimensiunea umană, pe experiența proprie. Multiplele forme sub care se prezintă comunicarea, prin care ajungem să-i influențăm, într-o măsură mai mare sau mai mică pe ceilalți, poate viza și domeniul comunicării didactice, educaționale. Așadar, răspunzând exigenței academice a întemeierii și argumentării, ne-am propus noi direcții de cercetare, experimentând alteritatea și sub aspect metodologic, în vederea medierii întâlnirii cu „celălalt” pe tărâm educațional. Așa se face că ultimul capitol, **Capitolul V - În căutarea Celuilalt pe tărâm educațional** surprinde faptul că **educația** poate fi privită și **ca un spațiu al întâlnirii**, în care profesorul intră într-o relație Eu-Tu cu elevul. Astfel, întreaga existență a educatorului ne poate insufla sentimentul că lumea poate fi umanizată prin relație. Cum am putea să înțelegem educația altfel decât ca monument fortificat de către cuvânt? Cum am putea să înțelegem instruirea altfel decât ca efect al întâlnirii, al rostirii cuvântului fundamental Eu-Tu, căreia îi dă naștere de îndată ce prezența sa survine?

În contextul în care are loc o schimbare de paradigmă, când accentul se îndreaptă spre elev ca individ autonom, talentat și creativ, Martin Buber ne propune o teorie a educației înțeleasă ca proces ce urmărește cultivarea capacității de dialog și nu achiziția de cunoștințe. În acest caz, educația ar trebui să permită experimentarea dialogului, **situarea în relație, în reciprocitate**. Situat într-un spațiu al formării reciproce, profesorul nu transmite adevăruri definitive, ci își îndeamnă elevii să vadă și să trăiască adevărul propriilor experiențe, ”elevul iese din întâlnirea cu educatorul nu atât cu o cunoaștere obiectivă, cât cu un puternic sentiment de încredere și sens, sentiment care dă esența actului pedagogic”².

Dacă pentru Buber, educația este o călătorie în universul relației, a dialogului și a reciprocității, o educație pentru comunitate, pedagogul brazilian Paulo Freire ne propune o **călătorie spre maturitate: o experiență de eliberare angajată**, în care educația devine o practică socială, iar cei doi actori ai actului educațional împărtășesc experiențe, învățând unii de la alții. Freire este pedagogul care ne înfățișează conceptul de educație depozitară (*banking education*), pe care apoi îl critică cu vehemență, întrucât cunoșterea stagnează în transmiterea de cunoștințe, în loc să evolueze în dialogicitate. Ne vorbește despre acea formă de educație care dă comunicate și face depozite, care îi neagă elevului rolul de actor principal și îl transformă într-un simplu spectator, într-un recipient care trebuie în continuu umplut de către profesor. Promovând ideea educației ca dialog și interacțiune, Freire ne învață că aceasta nu poate fi decât o experiență de eliberare, una dificilă, dar angajantă.

Situându-se într-un climat favorabil învățării, profesorul este cel care reușește să-și ”seducă” elevul și să-l ajute pe acesta să treacă **de la starea de absență la cea de prezență într-o pedagogie a comunicării**, în care nu există dislocare, fragmentare, fiecare apelând la celălalt pentru recunoaștere și întregire. Educația prezentă se face având ca țintă o educare neîntreruptă, infinită în care dorim să ne asigurăm fiecare propria devenire. Fiecare își expune propria identitate, cu lumini și umbre, cu suișuri și coborâșuri, cu dorința de a se apropia de celălalt, de a-l înțelege și accepta. În această întâlnire ne vedem obligați să recunoaștem și să ne asumăm ceea ce suntem, să depășim piedici și să parcurgem etape, să ne asumăm în mod curajos și responsabil destinul. **Întîlnirea paideică sau despre promisiunea revederii** se anunță deja a fi un început permanent, un traseu fără sfârșit, unde dorința împărtășirii crește.

---

² Sandu Frunză, Mihaela Frunză (coord): *Criza instituțională a filosofiei*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010, p. 115

Cu profesionalism și dăruire, profesorul este cel care împreună cu elevul se angajează să parcurgă un drum al cunoașterii și autocunoașterii, unde fiecare aduce cu sine propria istorie a devenirii. În acest drum făcut împreună, ambii parteneri se îmbogățesc: tu prin el și el prin tine. Fiecare, pe rând, câștigă ceva, fiecare dăruiește și primește, nu natura tranzacției contând, ci **drumul împreună sub privirile celorlalți**, frumusețea întâlnirii și dorința continuării ei.

Punând **educația sub lupa postmodernității** (al doilea subcapitol) ne întrebăm adesea ce primează transmiterea și reproducerea de informații sau participarea activă, deschisă spre noi perspective și soluții? Observăm că în viziunea postmodernistă, educația vizează participarea directă a elevului la procesul instructiv-educativ, în măsura în care el experimentează și își structurează individual și unic cunoașterea.

În această aventură a cunoașterii elevul pornește cu propria lui experiență, având capacitatea de a înțelege ce este și ce nu este adecvat, de a căuta o nouă manieră de a cunoaște realitatea. Pe fondul acesta al înțelegerii, profesorul ajută elevul să-și aprecieze nivelul învățării anterioare, să-și evidențieze expectanțele, să conștientizeze un eventual conflict cognitiv apărut.

Putem remarca cu ușurință că elevii postmoderni sunt lesne adaptabili, realiști, optimiști, de aceea se cere formularea unor cerințe clare atunci când comunicăm sau ne aflăm în relație cu ei. E imperios necesară și utilizarea instrumentelor alternative, care să încurajeze învățarea în rezolvarea problemelor concrete de viață. Este nevoie de metode moderne de predare-învățare-evaluare, care să răspundă adevăratelor nevoi ale elevilor.

Încercând să răspundă la întrebarea **De ce este important postmodernismul pentru educație?** numeroși cercetători, printre care și specialistul în științele educației, Cătălina Ulrich afirmă că postmodernismul respinge ideea unui centru unic, dominant, refuză controlul și abandonează ierarhiile. E important susține Horst Siebert, un alt specialist în domeniul pedagogiei, ca postmodernismul să fie privit asemeni unei noi etape, în care sunt analizate critic ideile sau practicile ce frânează evoluția, reforma și pledează pentru pluralitate, diversificare, construcție. Postmodernismul e esențial în educație pentru că propune abandonarea unei instruirii mecanice, bazată doar pe transmiterea de cunoștințe; se axează pe recunoașterea și folosirea metodelor diverse de predare-învățare; acceptă complementaritatea conceptelor raționale și emoționale; deschide posibilitatea construirii de identități variate, prin construcția proprie a cunoașterii.

Aflându-se într-un permanent dialog, elevii și profesorii se situează într-o pedagogie a comunicării în care nu există separație, fiecare având nevoie de celălalt pentru împlinire,

înțelegere și confirmare. **Educația în și pentru dialog** (al treilea subcapitol) ne situează într-o comunicare dovedită și asumată de profesor, într-un climat favorabil învățării, în care nu se transmit doar informații, ci și atitudini, în care se întemeiază și se justifică comportamente. Relația elev-profesor este una deosebită ce implică un permanent dialog, angajând toate laturile personalității acestora. Deschiderea spre dialog presupune spontaneitate, gândire divergentă, spirit investigativ, inovativ și curiozitate științifică.

În ultimul subcapitol **Educația discipolatului sau despre cum poți deveni maestru** ne-am propus să analizăm în ce măsură profesorul poate să depășească statutul de simplu formator, de meșteșugar ce predă cunoștințe, de specialist al procesului educativ pentru a ajunge la un statut cu totul deosebit, de adevărat magistru? Cât de angajat și dispus este să facă asta?

În educație, ca de altfel în întreaga istorie a umanității se conturează o puternică legătură între maestru și discipol, această legătură fiind de fapt, una necesară, poate chiar inevitabilă. Este știut faptul că pentru evoluția lăuntrică a fiecăruia este nevoie de un maestru, fie că acestuia îi spunem profesor, mentor sau părinte spiritual. Esențial este ca la sfârșitul fiecărei încercări educative, oricare dintre cei doi interlocutori să se poată dezvălui maestru său interior. Așa cum este foarte greu să-ți întâlnești maestrul adevărat, la fel este și să răzbați singur în desișurile cunoașterii, dacă nu îți trezești propria conștiință și nu pornești singur spre cercetare.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI FINALE

Lucrarea se configurează ca o mărturie despre Celălalt, înțeles ca paradigmă a comunicării dialogice, un manifest cu voce în formare despre relație, comunicare și educație. Acest proiect a fost gândit ca o succesiune de cinci capitole, în care părțile aflate în relație să colaboreze între ele, dar și să supraviețuiască autonom în așa fel încât să dea naștere unei reflecții complementare, ipoteze de lucru ale unei cercetări viitoare. De altfel, credem că fiecare dintre fragmentele acestei cercetări, și nu doar părțile ei principale, vor intensifica în cei care le vor lectura interogațiile specifice interesului personal pentru subiectele abordate.

Demersul deductiv al acestei teze rezidă în maniera în care pornind de la o abordare generală în prima parte, o propedeutică am putea spune a alterității și a dialogului cu celălalt, continuă cu o aplicare a ei și în domeniul pedagogiei. Am surprins aici diversele înfățișări ale

alterității care iau formă atât în relația cu identitatea cât și în afara acesteia, instituită ca o categorie filosofică singulară. Principalul scop al acestei lucrări a fost, așadar, de a aduce un plus de cunoaștere în ceea ce privește modul în care întâlnirea cu Celălalt are loc atât pe teren filosofic, cât și educațional.

În căutarea sensului și a identității, a diferenței și a relației cu aproapele, această teză de doctorat a avut propriul său parcurs, din afară. Ea se vrea în primul rând o integrare a operelor gânditorilor reprezentativi în universal, opere mai mult sau puțin cunoscute, în profunzimea lor transumanistă, prea adesea rupte între partea lor filosofică și cea pedagogică. Am simțit o datorie în acest sens al integrării-uniunii gândirii pedagogice și filosofice contemporane. În al doilea rând, acest proiect doctoral se dorește a fi o oglindă transdisciplinară deschisă cunoașterii celei mai diverse. O oglindă a alterității, a comunicării, a diferenței, a dialogului cu Altul, al unicității.

În contextul postmodernismului global care valorizează diferența, multiplicitatea, într-o nouă societate a informației și a comunicării, alteritatea nu poate deveni decât prilej de bucurie, o ocazie de întărire a sentimentului viețuirii laolaltă, o dorință a unei împreună simțiri și binevenite conlucrări. Întâlnirea cu alteritatea în spațiul destinat comunicării asigură depășirea prăpastiei dintre Eu și Celălalt, statuând alteritatea într-o dimensiune originară, înnăscută a eului spre un alt eu. La limită, alteritatea ne oferă posibilitatea de a ne imagina orice, de a ne concretiza visele prin intermediul unui CELĂLALT fictiv, care este tot EU.

Cucerită așadar de comunicare, societatea contemporană satisface relația cu alteritatea, în care se pune accent pe dimensiunea umană, pe experiența proprie. Multiplele forme sub care se prezintă comunicarea, prin care ajungem să-i influențăm, într-o măsură mai mare sau mai mică pe ceilalți, poate viza și domeniul comunicării didactice, educaționale. Așadar, răspunzând exigenței academice a întemeierii și argumentării, am experimentat alteritatea și sub aspect metodologic, în vederea medierii întâlnirii cu „celălalt” pe tărâm educațional.

Educația, înțeleasă ca proces ce urmărește o comunicare dialogică și nu achiziții de cunoștințe, este cel mai potrivit mod de a te împotrivi alienării și de a restructura societatea. Universul educației este cel al unui dialog autentic, iar misiunea acesteia este de la început aceea de a ne instrui în vederea perceperii și acceptării alterității, a medierii întâlnirii cu celălalt, a căutării și aflării de sine. În exercițiul educativ ajungem să-l călăuzim pe celălalt spre descoperirea de sine, să-i indicăm direcția posibilă, să facem din el ceea ce noi nu suntem, să devenim mai buni, mai morali, mai înțelepți. În această întâlnire cu celălalt ne descoperim, ne

punem în lumină, ne îmbogățim unul pe altul, înfrânându-ne pornirile egoiste. Și chiar dacă întâlnirea educativă autentică nu o regăsim de fiecare dată, chiar dacă este rară, ea se ivește ca o binecuvântare pentru fiecare dintre cei doi actori educaționali (elev și profesor), trezind dorința de afecțiune, împărtășire și împlinire. Actul predării presupune anularea obișnuinței, asumarea responsabilității, apropierea de celălalt și pătrunderea în intimitatea acestuia, înseamnă să-i arăți celuilalt calea, să-i deschizi un orizont. ”A preda superb înseamnă a deștepta îndoieli în sufletul elevului, a-l antrena întru disidență (George Steiner). Conștiința «trădării», în cazul profesorului, trebuie să fie mereu trează; sunt de admirat acei profesori care se lasă «trădați», depășiți de discipoli”³.

Un subiect important pentru cercetarea noastră a fost și acela al profesorului eficient, autentic, a rolurilor pe care acesta le poate deține. Începând de la cel care predă cunoștințe necesare înțelegerii unui subiect și continuând ca însoțitor al celui pe care dorește să-l inițieze, profesorul devine acel alter ego care renunță la rețete repetitive pentru a cerceta împreună cu elevul ce trebuie făcut cu ceea ce nu știi. Profesorul autentic se dedică necondiționat discipolului său, el nu predă practic cunoștințe, ci se predă pe sine. Într-o pedagogie a comunicării cei doi actori ai actului educațional, elevul și profesorul, se împlinesc unul prin celălalt, ei nu pot exista separat, având în permanență nevoie de confirmare. Relația care ia naștere devine așadar, una dintre cele frumoase și intense experiențe umane.

Pledând pentru o educație a discipolatului ajungem să convenim că doar împreună, elevul și profesorul, discipolul și maestrul ajung să descopere și să cunoască adevărul. ”Cei mai buni discipoli ai unui profesor nu sunt cei care repetă lecțiile după el, ci cei cărora el le-a trezit entuziasmul, le-a fertilizat neliniștea, le-a dezvoltat forțele pentru a-i face să meargă singuri pe drumurile lor”⁴. Un maestru va educa întotdeauna întru libertate, pentru ca discipolul său să se poată elibera de ceea ce a fost învățat la un moment dat, îi va lăsa discipolului libertatea propriei descoperiri. În procesul seducției dintre maestru și discipol, acesta din urmă ajunge să-și conștientizeze propria libertate și să-și găsească drumul spre ea.

Este interesant de observat cum atenția îndepătată asupra discipolului și a maestrului, a raportului dintre ei cade în exclusivitatea procesului de educație. Și asta pentru că în domeniul educațional, poate mai mult decât în altele, există o nevoie iminentă de celălalt, de cineva care ne arată ce trebuie să devenim, unde trebuie să ajungem. Doar în relația autentică care se naște

---

³ Constantin Cucos: *Educația. Iubire, edificare, desăvârșire*, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 27

⁴ Gaston Berger: *Omul modern și educația sa*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 32

între un discipol și maestrul său ne putem da seama dacă ceva din ființa noastră este vulnerabil sau limitat. Doar în această relație, celălalt mă poate pune în mișcare, dar și pe gânduri, mă invită la reflecție.

Lucrarea se vrea a fi una dintre acele închideri care se deschid, iar limitele ce i se pot imputa sunt acelea că se oprește atunci când ar mai putea fi spus câte ceva relevant. Dar oare nu asta face orice lucrare, să se oprească la marginea a ceea ce abia urmează să fie spus, și care cu puțină șansă va ajunge să fie spus de o alta?

BIBLIOGRAFIE

Referințe bibliografice teoretice

1. AMRIAN, Vasile (coord.): *Cunoaștere, interes, responsabilitate*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010
2. BAUDRILLARD, Jean: *Celălalt prin sine însuși*, traducere de Ciprian Mihali, Casa Cărții de știință, Cluj-Napoca, 1997
3. BAUDRILLARD, Jean: *Paroxistul indiferent*, Editura Ideea Design&Print, Cluj-Napoca, 2001
4. BAUDRILLARD, Jean: *Simulacre și simulare*, Editura Design & Print, Cluj-Napoca, 2008
5. BAUDRILLARD, Jean: *Strategiile fatale*, Editura Polirom, Iași, 1996
6. BAUDRILLARD, Jean, GUILLAUME, Marc: *Figuri ale alterității*, Editura Paralela 45, București, 2002
7. BAUMAN, Zygmunt: *Etica postmodernă*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000
8. BUBER, Martin: *Eu și Tu*, Editura Hasefer, București, 1992
9. BUBER, Martin: *Le probleme de l'Homme*, Paris, Aubier, 1980
10. BUBER, Martin: *Povestiri hasidice*, Editura Univers, București, 1998
11. CABIN, Philippe, DORTIER, Jean-François (coord.): *Comunicarea: perspective actuale*, Editura Polirom, Iași, 2010
12. CODOBAN, Aurel: *Amurgul iubirii. De la iubirea pasiune la comunicarea corporală*, Editura Ideea Design & Print, Cluj, 2004
13. CODOBAN, Aurel: *Comunicare și negociere în afaceri*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2007

14. CODOBAN, Aurel: *Exerciții de interpretare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2011
15. CODOBAN, Aurel: *Filosofia ca gen literar*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2005
16. CODOBAN, Aurel: *Imperiul comunicării. Corp imagine și relaționare*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2011
17. CODOBAN, Aurel: *Sacru și ontofanie*, Editura Polirom, Iași, 1998
18. CODOBAN, Aurel: *Semn și interpretare. O introducere postmodernă în semiologie și hermeneutică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001
19. CONSTANTINESCU, Mihaela: *Post/postmodernismul: cultura divertismentului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001
20. CORNIȚĂ, Georgeta: *Dialogul în paradigma comunicării*, Editura Umbria, Baia Mare, 2001
21. DAVY, Marie-Madeline: *Enciclopedia doctinelor mistice*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997
22. DERRIDA, Jacques: *Scriitura și diferența*, Editura Univers, București, 1998
23. DERRIDA, Jacques: *Diseminarea*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997
24. DIMONT, Max I.: *Evreii, Dumnezeu și istoria*, Editura Hasefer, București, 1997
25. DINU, Mihai: *Comunicarea*, Editura Algros, București, 2000
26. DOINAȘ, Ștefan Augustin: *Arta dialogului*, Editura Fundația Culturală a Secolului 21, București, 2003
27. DOINAȘ, Ștefan Augustin: *Eu și celălalt* în „Secolul 21: Alteritatea”, nr. 1-7, 2002
28. DOINAȘ, Ștefan Augustin: *Problema alterității celui alt* în „Secolul 21: Alteritatea”, nr. 1-7, 2002
29. DRĂGAN, Ioan: *Paradigme ale comunicării de masă*, Editura Șansa, București, 1996
30. DRĂGAN, Ioan (coord): *Paradigme sociologice ale comunicării*, Editura Tritonic, București, 2002
31. DUNCA, Daniela, DUCA, Petru (coord): *Constanțe și reconfigurări în problematica etică a comunicării*, Editura ProUniversitaria, București, 2015
32. EISENBERG, Josy: *O istorie a evreilor*, Editura Humanitas, București, 1995
33. EPSTEIN, Isidor: *Iudaismul*, Editura Hasefer, București, 2001
34. FINKIELKRAUT, Alain: *Înțelepciunea dragostei*, în românește de Margareta Gyurcsik, Editura de Vest, Timișoara, 1994
35. FLOYD, Kory: *Comunicarea interpersonală*, Editura Polirom, Iași, 2013
36. FRUNZĂ, Sandu: *Comunicare simbolică și seducție*, Editura Tritonic, 2014, București
37. FRUNZĂ, Sandu: *Iubirea și transcendența*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999

38. FRUNZĂ, Sandu (coord.): *Filosofie și religie*, Editura Limes, Cluj, 2001
39. FRUNZĂ, Sandu, FRUNZĂ, Mihaela (coord): *Criza instituțională a filosofiei*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010
40. GAUDIN, Phillippe (coord.): *Marile religii*, Editura Orizonturi, București, 1994
41. GRAD, Iulia: *Filosofia dialogului și criza comunicării în gândirea lui Martin Buber*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013
42. HAYOUN, Maurice-Ruben: *O istorie intelectuală a iudaismului*, Editura Hasefer, București, 1998
43. HESCHEL, Abraham Joshua: *Omul nu e singur. O filosofie a iudaismului*, Editura Hasefer, București, 2001
44. HESSE, Herman: *Jocul cu mărgelile de sticlă*, Editura RAO, București, 1994
45. HUSSERL, Edmund: *Meditații carteziene*, Editura Humanitas, București, 1994
46. KIERKEGAARD, Søren: *Oeuvres complètes*, Éditions de l'orante, Paris, 1997
47. KUNCZIK, Michael, ZIPFEL, Astrid: *Introducere în știința publicisticii și a comunicării*, traducere de R. Graf și W. Kremm, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998
48. LANCASTER, Brian: *Elemente de iudaism*, Editura Ethos, București, 1995
49. LARUELLE, François: *Irréçusable, irreçevable*, în *Textes pour Emmanuel Levinas*, Editura François Laruelle, Jean Michel Place, Paris, 1980
50. LESENCIUC, Adrian: *Teorii ale comunicării*, Editura Academiei Forțelor Aeriene „Henri Coandă”, Brașov, 2017
51. LÉVINAS, Emmanuel: *Apropos of Buber: Some Notes*. în *Outside the Subject*, London: Continuum, 2008
52. LÉVINAS, Emmanuel: *Autrement qu'être, ou au – delà de l'essence*, Nijhoff, La Haye, 1974
53. LEVINAS, Emmanuel: *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, Editura Humanitas, București, 2006
54. LÉVINAS, Emmanuel: *Când Dumnezeu devine idee*, Editura Pandora, București, 2001
55. LÉVINAS, Emmanuel: *Dificila libertate. Eseuri despre iudaism*, Editura Hasefer, București, 1999
56. LÉVINAS, Emmanuel: *De l'existence a l'existant*, Paris ,Vrin , 1990
57. LÉVINAS, Emmanuel: *Entre nous. Essai sur le penser-à-l'autre*, Grasset, Paris, 1991
58. LÉVINAS, Emmanuel: *Ethique et infini: Dialogues avec Philippe Nemo*, Fayard

59. LÉVINAS, Emmanuel: *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, Editura ALL, București, 2000
60. LÉVINAS Emmanuel: *Le Temps et l'autre*, Presses Universitaires de France, Paris, 1991
61. LÉVINAS, Emmanuel: *L'éthique comme philosophie première*, Cerf, Paris, 1993
62. LÉVINAS, Emmanuel: *Humanisme de l'autre homme*, Montpellier, 1972
63. LÉVINAS, Emmanuel: *Les imprévus de l'histoire*, Editura Fata Morgana, 1994
64. LÉVINAS, Emmanuel: *Moartea și timpul*, Editura Apostrof, Cluj, 1996
65. LÉVINAS, Emmanuel: *Noms propres*, Editura Fata Morgana, Montpellier, 1976
66. LÉVINAS, Emmanuel: *Outside the Subject*, Stanford California, 1994
67. LÉVINAS, Emmanuel: *Totalitate și infinit. Eseu despre exterioritate*, Editura Polirom, Iași, 1999
68. LIICEANU, Gabriel: *3 eseuri: despre minciună, despre ură, despre seducție*, Editura Humanitas, București, 2013
69. MANOLESCU, Anca: *Modelul Antim, modelul Păltiniș*, Editura Humanitas, București, 2015
70. MARCEL, Gabriel: *A fi și a avea*, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj, 1997
71. MARINESCU, Valentina: *Introducere în teoria comunicării: modele și aplicații*, Editura C.H. Beck, București, 2011
72. MARION, Jean –Luc: *Idolul și distanța*, Editura Humanitas, București, 2007
73. MCQUAIL, Denis: *Comunicarea*, Institutul European, Iași, 1999
74. MUCCHIELLI, Alex: *Arta de a comunica. Metode, forme și psihologia situațiilor de comunicare*, Editura Polirom, Iași, 2015
75. MUREȘAN, Vianu: *Heterologie, Introducere în etica lui Levinas*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005
76. NĂDĂȘAN, Timotei (coord.): *Comunicarea construiește realitatea. Aurel Codoban la 60 de ani*, Editura Idea Design&Print, Cluj, 2009
77. NIETZSCHE, Friedrich: *Aforisme. Scrisori*, trad. și pref. de A. Pavel, Editura Humanitas, București, 1992
78. NOICA, Constantin: *Jurnal filozofic*, Editura Humanitas, București, 1990
79. PÂRVU, Ilie: *Filosofia comunicării*, Comunicare.ro, București, 2000
80. PETITDEMANGE, Guy: *Filosofi și filosofi ai secolului al XX-lea*, Traducere din franceză de Victor Durnea, Editura Cartier, București, 2003
81. PLEȘU, Andrei: *Jurnalul de la Tescani*, Editura Humanitas, București, 1996

82. POPA, Delia: *Emmanuel Levinas, Les aventures de l'économie subjective et son ouverture a l'alterite*, Lumen, Iași, 2007
83. ROGER, Pol Droit: *Maeștrii gândirii. Cei mai importanți filosofi din secolul XX*, Editura Litera, București, 2012
84. RUSS Jacqueline: *Panorama ideilor filosofice. De la Platon la contemporani*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002
85. SARTRE, Jean Paul: *Muștele. Cu ușile închise. Morți fără îngropăciune. Diavolul și bunul Dumnezeu. Sechestrații din Altona* (vol.), Editura RAO, București, 1998
86. SFEZ, Lucien: *O critică a comunicării*, traducere de Radu Gârmacea, Raluca Popescu și Sorin Gherguț, postfață de Paul Dobrescu, Editura Comunicare.ro, București, 2002
87. STEINER, George: *Maeștrii și discipoli*, Editura Compania, București, 2005
88. TODOROV, Tzvetan: *Cucerirea Americii. Problema Celuilalt*, Editura Institutul European, Iași, 1994
89. TODOROV, Tzvetan: *Viața comună. Eseu de antropologie generală*, Editura Humanitas, București, 2009
90. TONOIU, Vasile: *Omul dialogal*, Editura Fundatiei Culturale Romane, Bucuresti, 1995
91. TONOIU, Vasile: *Dialog filosofic și filosofie a dialogului*, Editura Științifică, București, 1997
92. VELASCO, J. Martin: *Introducere în fenomenologia relației*, Editura Polirom, Iași, 1997
93. VIDAM, Teodor: *Dimensiuni ale eticii comunicării și mass-media*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca
94. VITTORIA, Paolo: *Paulo Freire. Viața și opera: pentru o pedagogie a dialogului*, trad. și adapt: Daniela Mara, Cosmina Diana Păvăluc, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2010
95. WALD, Henri: *Confesiuni*, Editura Hasefer, București, 1998
96. WALD, Henri: *Înțelesuri iudaice*, Editura Hasefer, București, 1995

Referințe bibliografice metodice și pedagogice

1. ALBULESCU, Ion, ALBULESCU, Mirela: *Predarea și învățarea disciplinelor socio-umane. Elemente de didactică aplicată*, Editura Polirom, Iași, 2000
2. BOCOȘ, Mușata: *Didactica disciplinelor pedagogice. Un cadru constructivist*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
3. BUBER, Martin: *Between Man and Man*, trad. de R. G. Smith, Macmillan Co., New York, 1948
4. CHIȘ, Vasile: *Pedagogia contemporană – Pedagogia pentru competențe*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2005
5. COSMOVICI, Andrei & IACOB, Luminița (coord.): *Psihologie școlară*, Editura Polirom, Iași, 2005
6. CUCOȘ, Constantin: *Educația. Iubire, edificare, desăvârșire*, Editura Polirom, Iași, 2008
7. CUCOȘ, Constantin: *Educația. Reîntemeieri, dinamici, prefigurări*, Editura Polirom, București, 2017
8. CUCOȘ, Constantin: *Informatizarea în educație. Aspecte ale vizualizării formării*, Editura Polirom, Iași, 2006
9. DEWEY, John: *Democrație și educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972
10. DEWEY, John: *Trei scrieri despre educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977
11. GAGNE, Robert M.: *Condițiile învățării*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975
12. GAGNE, Robert M.: *Principii de design al instruirii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977
13. LEROY, Gilbert: *Dialogul în educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974
14. NOVEANU, Eugen: *Competență. Științele educației. Dicționar enciclopedic. Vol. I.*, Editura Sigma, 2007
15. PĂUN, Emil, POTOLEA Dan: *Pedagogie. Fundamentări teoretice și demersuri aplicative*, Editura Polirom, Iași, 2002

16. PIAGET, Jean: *Psihologie și pedagogie. Răspunsurile marelui psiholog la problemele învățământului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972
17. SIEBERT, Horst: *Pedagogie constructivistă. Bilanț al dezbaterii constructiviste asupra practicii educative*, Editura Institutul European, Iași, 2001
18. STROE, Marcus, DAVID Teodora, PREDESCU Adriana: *Empatia și relația profesor – elev*, Editura Academiei, București, 1987
19. STAN, Emil: *Pedagogie postmodernă*, Institutul European, Iași, 2004
20. STANCIU, Ion, GH. : *Școala și doctrinele pedagogice în secolul XX*, Institutul European, Iași, 2006
21. ȘOITU, Laurențiu: *Pedagogia comunicării*, Institutul European, București, 2002
22. ULRICH, Cătălina: *Postmodernism și educație. O perspectivă caleidoscopică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2007
23. VLADA, Marin: *Elearning și Software educațional. CNIV – 2003, Noi tehnologii de elearning*. Conferința Națională de Învățământ Virtual, Software educațional, Editura Universității, București, 2003

Dicționare, enciclopedii

1. Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale, vol. coordonat de Gilles Ferréol, Guy Jucquois, trad. Nadia Farcaș, Editura Polirom, Iași, 2005
2. Dicționar de psihologie Larousse, Norbert Sillamy, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996
3. Dicționar enciclopedic de iudaism, Editura Hasefer, București, 2000
4. Dicționar explicativ ilustrat al limbii române, Eugenia Dima, Doina Cobeț ș.a., Editura Arc & Gunivas, 2007
5. Dicționarul limbii române literare și contemporane, Dimitrie Macrea, Emil Petrovici coord., Al Rosett et al., Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957
6. Enciclopedie de filosofie și științe umane, Editura All Educational, București, 2004
7. Le grand Robert de la langue française, vol. 1, Paris, Le Robert, 1992

e-Bibliografie

1. Arhetipuri jungiene, consultat în 5 martie 2017. Disponibil pe Internet la adresa: <https://centrupsi.ro/arhetipuri-jungiene-anima-si-animus/>
2. DRĂGAN, Ioan: *Sociologia comunicării în masă*, consultat în 10 decembrie 2017. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.scribd.com/doc/46528143/Ioan-Dragan-Sociologia-Comunicarii-in-Masa>
3. Disponibil pe Internet la adresa: <https://docgo.net/eseuri-baudrillard-jean-figuri-ale-alteritatii>, consultat în 9 mai 2017
4. HANSEL, Joëlle, *International Conference: Levinas in Jerusalem. Philosophical Interpretations and Religious Perspectives*, consultat în 19 mai 2017. Disponibil pe Internet la adresa: <http://ghansel.free.fr/joellejeru.html>
5. Identitate, consultat în 11 ianuarie 2017. Disponibil pe Internet la adresa: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Identitate_\(științe_sociale\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Identitate_(științe_sociale))
6. ILIE, Rodica: *Altul*, consultat în 24 aprilie 2017. Disponibil la adresa: <http://www.revista-astra.ro/literatura/ASTRA-3-4-2015>
7. PURCELL, Michael: *Mystery and Method: the Other in Rahner and Levinas*, Marquette University Press, 1998, pp. 135-136, consultat în 10 martie 2016. Disponibil pe Internet la adresa:
web:<http://www.questia.com/read/64431422?title=Mystery%20and%20Method%3a%20The%20Other%20in%20Rahner%20and%20Levinas>
8. RICOEUR, Paul: *Otherwise: A reading of Emmanuel Levinas's Otherwise than Being or Beyond Essence*, Yale French Studies, No. 104, Encounters with Levinas.(2004), p. 85, consultat în 30 februarie 2016. Disponibil pe Internet la adresa:
<http://links.jstor.org/sici?sici=00440078%282004%290%3A104%3C82%3AOAROEL%3E2.0.CO%3B2-S>
9. SHERLY, Burgstahler, *Universal Design in Education: Principles and Applications*, consultat în 21 mai 2016. Disponibil pe internet la adresa:
www.washington.edu/doi/Brochures/Academics/ud_edu.html
10. WYGODA, Shmuel: *Le maître et son disciple: Chouchani et Lévinas*. In: Cahiers d'études lévinassiennes, nr. 1, Lévinas, le temps, 2003, consultat în 26 noiembrie 2015. Disponibil pe Internet la adresa:
http://www.levinas.fr/cahiers/archives/CEL_01.asp.